

Ének a hegyesi mezőről*

— Jegyzetek Csépe Imre verseskötönyvének olvasása közben —

Több mint másfél évtizede, hogy fölbukkant előttünk.

Eleinte csak annyit tudtunk róla, hogy ösztönös parasztköltő. Semmi többet. A hegyesi árokpartról jött, a bácskai hegyek aljáról indult el, annyi színnel és dallal, amennyit a tája és népe hord magában. Talán még többet is, mert hemzsegtek benne az élmények s ki-kicsapott belőlük az érzések zürzavara. Csépe is úgy járt, mint az ösztönös költők általában; amíg nem válik tudatos költővé, előbb annyira rideg, zárkózott és szűkszavú, mint maga a rideg paraszt, aki a mezőn botjára támaszkodva, vagy a szántón az ekeszarva mellett, megszokta a hallgatást. Ám, ez csak addig tart nála, amíg ki nem lép a parasztlak sorából, mint küldött, meg nem szólal, mint költő, mert első versének megjelentetése fölvgája a nyelvét s az egyik végletből a másikba csap át. A szunnyadó érzelmek fölébrednek benne s egyszerre mind kikíváncoznak belőle. Vers verset követ, egyik emlék föllép a másik után, a színek tobzódva kavarnak, kitörnek a forma szűkreszabott kereteiből, nemcsak azért, mert ezek a keretek szűkek s a költő formabontó forradalmisággal jelentkezett, hanem inkább azért, mert izzó lelkében a hangulat lett úrrá (még mindig mint ösztönös költőről beszélünk) s ettől a hangulattól nem éri a formák határait.

Az ösztönös költők szilajságát, csapongását és merész elkalandozásait sokszor „eredeti hangnak“, „új formának“ vagy a zsurnalisztika irodalomkritikai nyelvén „forradalmi újításnak“ nevezik. A három közül kaptafaszerűen Csépe egyik sem alkalmazható. Ez inkább költői erénye, minthogy fogyatékoságának nevezhetnénk. Jól tudjuk, az alföld csöndje, lassú élete és egyhangúsága mély gyökerekhez, tájhoz kötötten nem terem Walt Whitmanokat sem Rimbaud-okat. Az az egyszerű hang és egyszerű, tiszta forma a miénk, ami Csokonai, Petőfi, Brankó Radicsévics, Arany, Zmáj és József Attila hangja. Az alföldi poeta hangja e halhatatlan költők versében szólalt meg legtisztábban, a legegységesebb művészi formában és másfél vagy egy évszázad után ezen a hangon jelentkezett a nép sorából kiemelkedő parasztköltők jó egynehánya. Ha századunk magyar irodalmában elsőnek vesszük Erdélyi Józsefet s Illyés Gyulát, mint utána következőt, akkor mindjárt hozzá kell tennünk, hogy Illyés Gyula hangja a Babits hatás koráig maradt meg tisztán népének, mert amíg a „Hősökről beszélek“ elbeszélő költeményében a puszták népének eredeti hangját érezzük, későbbi költeményeiben már benne cseng a mives költő kifinomult hangja és a formában érezzük a művészi tökélyre törekvő alkotó faragásait, csiszoltságait és az eredeti hang megtartásának őriző szándékát. Még két parasztköltő vette át ezt a hangot: Sinka és Sértő Kálmán, a rikoltó nacionalizmussal kiki-

*) Csépe Imre: Májusi mezőkön, versek, Testvériség-Egység könyvkiadó kiadása 1952.

áltott nemzeti költő, de Sinka még mindég valamivel többet őrzött meg, mint amennyire Sértő Kálmán vitte a Horthy-feudokapitalizmus fasiszta fertőjében.

A legtisztább népi hang volt és maradt mindmáig József Attiláé. Csépe Imréről beszélünk.

Nem lehet és nem is szabad elmenni alakja és költészete mellett röpké ismertetéssel, hogy éppen csak szóljunk róla, mint aki most — elég hosszú idő után — újabb kötettel jelentkezett. Beszámoló és szokványos méltatás nem viszi előbbre sem őt, sem irodalmunkat. Többet érdemel erényeivel és alaposabb elemzést és elmélyedést kíván hibáival, nemcsak azért, mert új kötete erre kínálkozó alkalom, hogy foglalkozunk vele, hanem mindenekelőtt azért, mert a hegyesi árokpartról magával hozott tehetsége kötelez. Őt is. minket is.

Mire kötelezte őt? Benne él-e költészetében Kishegyes világa? Amikor „Üzen a föld“ kötetét lapozgatom és új könyvét, melyben a „Májusi mezőkön“ született verseit küldi az olvasónak, az előbbi két kérdés után újabb kérdések buggyannak ki belőlem. Két alakja áll előttem: a költőé és az emberé. Verseit újra meg újra átolvasva megegyeszer meggondolom és leírom a kérdést: Csépe csapodár? Ha nem az, — mit adott hát? És adta-e mindezt, ami benne él s ami ennyi idő után keze nyomán dallá formálódhatott volna? De, igazi dallá, nemcsak amolyan hevenyészett strófákba szedve, amelyektől évtizedekig hemzsegett regionális költészetünk. Lapozzuk tovább a könyvet, hisz a líra egyben életrajz is: a legszebb curriculum vitae, amit ember adhat magáról... Az istállók, az akólok, a szántók nehéz talajáról jött. Egyenesen onnan szakadt ki. A parasztok téli medve-álma helyett nyomorultam, kétkézzelettel úzte a fagyasztó hideget:

„Lesik a kéjes alkalmat
Melegben a jóllakott mások,
Én, hogy be ne fagyjak,
Semfűért járok.

Sovány vérem isszák
A bozótos semfűtermő árkok,
Ahová mindennap tüzelőért járok.“

A parasztokat s velük együtt, „egykarámban“ a maga életét is a múlt szenvedéseiben látja legnagyobb élménytadóknak. Szüntelenül a régi és talán már be is hegedt sebek helyén tartja kezét, mintha csak mondaná: „...ez még mindég fáj, sajog s mert nem siratják mások is, nem lehet egykönnyen elfelejteni...“ Ő maga siratja tovább az első versében így elmondott siralmait:

„Nincs könnyörület,
Mely hulló vérem száná,
Véres a sarló, véres az árok.
A nyomorral harcolok, sírok és várok,
De tán az isten se látja,
Hogy mit csinálók.“

(1938)

Ez a panasz, de nemcsak Csépe panasz, hanem azoké a parasztoké is, akik nyomorba zuhanva nyöszörögve és nyögve éltek Kishegyesen is — háttal a világnak. Hogy mennyire nem csupán ez a paraszti élet arca, arról épp Csépe mondhatna nekünk legtöbbet. Vajjon elmondja-e

vagy elkótyavetyéli szép élményeit, feledhetetlen emlékeit és kincseket érő mondanivalót? Költői lebegés-e az, ami verseiből árad vagy hűs-vér valóság? Még mindég lobogó pátosz és heves csapongás jellemzi költészetét vagy már az ujjászületett költő lehiggadt lírai hangja fogad bennünket az új kötetben? Még mindig a parasztimádatnál tart és nem tud elfordulni a „sorstól“ vagy már látja az új arcot, az új embert, aki a parasztból formálódik s akit észjárásban és életstílusban a szövetkezet formál újalkatú emberré, akit már korunk földmunkásnak tekint?

Mennyi kérdés? Győzi-e mind Csépe?

Mind ráhagyjuk és mindent tőle várunk?... És a többiek?... Ő joggal kérdezheti ezt tőlünk, akik csaknem vele együtt vagy legalább féllábbal a tanyák világából léptünk az irodalomba.

A költő minden kérdésre költészetével válaszol.

Csépe sajátos jelenség irodalmunkban. Hangjával, útjával, mondanivalójával, különös világával és csapongó képzetével egyedülálló. Közülünk nem lehet senkit hozzá hasonlítani.

Amit írt, az poézisnak mondható. Ennek a megállapításnak súlya és felelőssége van. Mindkettő terhe mellett poézisnak nevezem Csépe költészetét, ha formában nem is tudja sokszor követni a verstan szabályait és követelményeit. Egy forradalmi parasztköltő mindig formabontó is. Ez az ösztönös költők voltaképpeni hozománya, amikor az irodalomba lépnek. A tudatos költőké marad az a munka, a mives költőké az a verejtéket sajtoló vajúdás, hogy versláb verslára lépjen, ne bukdácsoljon, ne ugorjon át szünjeleket, se szünetet, a versidom egészében megfeleljen a poétika törvényeinek; a ritmus összhangban legyen a témával, emelkedő vagy ereszkedő ütemével és ne hagyjon az olvasónak vagy a hallgatónak olyan réseket, ahol megáll, tűnődik vagy a próza egyhangúságába zuhan.

A mives költő minderre jól vigyáz. Az ösztönös költő, a forradalmi költő, — az más. Robban. Kigyúl mint a fáklya, éget, föllobog mint a tűz és ki nem alszik, mert a régi versekben, hőskölteményekben ugyan úgy él, mint a ma született versben. Újraéleszti a dal a kobzos éneke, melodráma szavalónője vagy akár a pusztá olvasás.

A forradalmi költőt csak a harcshoz, a nép szakadatlan küzdelmét vállaló hőshöz hasonlíthatom. Messze van tőle a „poéta doctus“ megjelenés s valljuk meg: nem is tart rá igényt. Petőfi sem tartott, amikor azt mondta:

„Diligenter, frequentáltam
Iskoláim egykoron,
Secundába ponált mégis,
Sok számár professorom!

S poezisból is ebbe
Estem inter alia.
Absurdum pedig, de nagy hogy
Ennek kelljen állnia...“

Csak hogy a példa, a magasról vett hasonlat ebben az esetben nem azt jelenti, hogy a költőre mindent bízunk rá, még akkor is, ha a leg-
elemibb verstani követelményeket sem tartja szemelőtt, nem veszi fi-
gyelembe a téma megkövetelte formát és nem tisztítja meg nyelvét attól
a dagálytól, ami az ösztönös költőket induláskor, az első sikerek után va-

lósággal előnti. Vörösmartynek nem volt igaza, amikor azt mondta Petőfi költészetére, hogy „olyan a nyelve, mintha irodalmunk vaskorszakát élné,” de igaza volt, amikor egynehény hevenyészve összecsapott költeményére vagy az „Apostol” szerkezeti fogyatékoságaira utalt.

Arany János azt írja a „Magyar verselésről” írt tanulmányában, hogy a „mesterkéeltséget itt is, mint bárhol, kerülni kell”, mert a költészetből eltűnteti az üdeséget, az élénkséget, a mozgékonyt és helyette prózai hangot üt meg. Ezzel a túlzással, mint a realista költészet egy átmeneti, kísérőjelenségével nem egy költőnk versében találkozunk s olvasás közben megállít a mű legkegyetlenebb gátja. Vele tovább menni nem lehet, mert „szép, de nem értem!”.

Hol jelölhetnénk meg Csépe helyét a fennebb említett végletek között?

A versidom elemzésével Csépe költészetében nem jutunk messzire. Több fogyatékoságot találunk, mint zavartalan ritmust és hibátlanul összecsengető rímet, de jóval kevesebbet, mint pár esztendővel ezelőtt. Verselése tisztult, kissé leülepedett éles strófaiból kiérezzük, hogy több gondot fordít a belső egység megőrzésére. Ám, ez még mindég nem elég: értebb kora sokkal többet adhatna és többet is nyújtana, akkor, ha következetesebben és határozottabban megindulna a tartalom-forma egység megkeresése felé.

Csépe ide s tova hűsz esztendeje ír. Két évtizede lehet annak, hogy első verse megszületett egy ócska papírlapon, amit talán a szél sodort a hegyesi tanyák felé. Az első papírlapokra a maga ákom-bákomjával legközvetlenebb élményeit írta meg; arról dalolt, ami szüntelenül benne élt s ami a legjobban fájta neki. Nézzük csak sorba témáit. Mi az, ami foglalkoztatja képzeletét? . . . Az emlék és a hagyomány. A régi, szállási parasztvilág romantikája gyakran elragadja s nem csak magával ragadja, de sokáig fogva is tartja őt, és ha már ki is emelkedett belőle, csöndben, halk versben, egy-egy rejtett sorban bevallja: még mindég szereti nagyon és folyton visszavágyik.

Akik népköltészetünket és irodalmunkat végigelemezték, azt mondják, poétikus nép vagyunk. (Melyik nép nem az?!) De az elemzés végső megállapításának igazat kell adnunk. A nép, főleg a parasztság sokkal inkább szereti a verset, mint a kultúraltabb polgár, aki már a kifinomult prózához szokott. Szereti hallgatni a költemény összecsengető sorait, hangosan olvasni is és skandálja titkon, ha már a verssorokat maga is megismerte. Főolvasni egy soha nem látott költeményt nem ritka dolog paraszttól hallani. Mert bele tudja magát élni a költészetbe, Arany János szerint sokkal mélyebben, mint bárki más.

Ha a nép maga ennyire poétikus, mennyivel poétikusabb a népi költő? Bármit is lát vagy hall, átél vagy elvisel, „lantot ragad” és „elmondja érzeményeit.” És mennyivel több az élmény a szántókon, a legelőkön, mint a szűk falak közzé szorult városi élet hétköznapijaiban?

Csépe lírája ezeket a gondolatokat ébreszti bennem. Verseiben erős sodrású, szenvedélyes sorokat gyakran találunk, olyanokat is, amelyek a mában élnek, olyanokat is, amelyek függetlenek a mi korunktól, de a legtöbb verse a múlt felé tekint. Mint fennebb említettem: a paraszti, zselléri életforma súlyos terhe életének legnagyobb élménye. Újabb, sorsdöntő jelentőségű élménnyel még nem gazdagodott; legalábbis nem erősödött meg benne annyira, hogy a múlton fölülkerekedne és panasza, vádjai helyett megragadná azt a kacagó emberi hangot, azt az életigenlő pusztai hangot, amellyel ma már, ha még ritkán is s elvétve, de mégis találkozunk. A költő dolga, hogy elsőnek lássa meg.

Csépe is találkozott vele; nem egy verse érzékelteti. A maga módján a legerőteljesebben a „Májusi mezőkön“, amelytől a kötet is kapta a címét.

„Lágy zsongását hallgatom a földnek,
Melyből millió élet indul szerteszt.“

Szenvedélye magával ragadja, szinte átcsap a forradalmi romantikába:

„Minden virul, bomlik, lelkesül,
Tűzön füstölög a régi szár,
Az új hajtás virágba színesül
S a tájakon dalos május jár.“

A múlt felé is vet egy tekintetet, amit ő— ebben a kötetben is — annyiszor megsiratott, de most a jelen mellé szegődött útitársnak s ajkbiggyesztve említi azt, ami már mögötte van:

„Görcsös botján oson a múlt,
Az árkok mélyén itt-ott megáll,
Téli dühvel itt hiába dúlt,
Nyomában jár, üldözi a napsugár.“

Egyik, másik képének költői megfogalmazásából kicseng Ady s így itt is, mintha a „Paraszt nyár“ némely sorának visszhangjára lelnénk.

Az olvasó azt hinné, hogy az új kötetben egész csokor ilyen verssel találkozik, hisz annyi mondanivalót még nem igen gyűjtött össze magába a föld és a népe, mint az eltelt néhány esztendő alatt. Nagyot fordult s majd hogy nem megváltozott körötte az egész világ. Nézd az életet a topolyai „Dózsában“ vagy az „Ergelában“. A „Lélek-Csépe Mihálynak hírneves költő fia“ ezt nem mind látta meg. Valljuk meg: nem is nagyon kereste a közös mondanivalót, verseinek többsége Ön-vers: lírai ön-arckép és mélyről jövő egyéni vallomás. Egy egész kötetet adott nekünk családfa helyett. Benne vannak az ősei mind, az éhező parasztok „lógó bajjusszal“ és „fosztott reménnyel“. „Kiáltás a kubikos gödörből“, „Semfűhordó“, „Nyomorultak“, „A kapások“ és „Mefogott lelkek“ mind-megannyi reménytelen élet a háború éveiből s ez is mind az Ön-versek közé tartozik. A költő megkérdezi:

„... láttatok-e mefogott lelket,
a m e l y egy sóhajban kiszökik?“

És mindjárt figyelmeztet kis hivalkodással keserűn:

„Aki nem látott, az jöjjön ki hozzánk
A nyomortanya förtelmes zugába,
Hogy mielőtt megalkuszik a véggel,
Nézzen a kiszökött lelkek falára.“

Annyira elmélyed benne s panaszhangulata úgy eluralkodik fölötte, hogy észre sem veszi a zavarosan sötét kép mögött milyen mesterkéltan feszeng az erőltetett rím. Ha Csépe azt is hiszi magáról, én nem mondanám, hogy ezekben a versekben a legerősebb, jóllehet a „Semfű-hordó“

és a „Szarka János“ egyéni vonásokban és eredeti képeiben kiemelkedő verse marad egész költészetének. Tehetségének mélysége és igazi gazdagsága tájleíró költeményeiben jut kifejezésre legszebben. Ezekben a versekben valóban magával ragad, költői képzelete, színei és hangulatai harmónikus egységgel zengenek a versben. Úgy fest, mint a festő és komponál, akár egy zeneszerző, strófaiban nemcsak a hegyesi hajlatok, de egész Bácska zeng:

„Fűszőrű subáját ledobta a réten,
S ráhevert a hűvös alkonyat,
Meztelen bodza didereg a mesgyén,
Dér csipkedi róla a lombokat.

A tartalomnak és a formának szinte petőfis egyszerűségét és szép nyugodt zengését találjuk a következő két strófában:

A bilindek is vacog, reszket,
Szár az magvát hullatja ki,
Az őszi hajnal hideg ujjá
Zöld selyméből gombolta ki.

Pusztai estét még ilyen szépen nem láttam leírni Bácskában. Csépe az első, aki a mi zsiros fekete földünk fölött költeményben „megzenésítette“ az őszei alkonyat ezerszínben lengő képét. A poéta művészete itt igazi művészet. Nem ad többet, sem kevesebbet, festőien annyit épp, amennyi kell. Figyeljük meg ezeket a sorokat:

Az ég alján már ködlik az este,
Csillagos sátorát üti fel az éj,
Távol az erdő föllángol sárgán,
Mint paláston az aranyszegély.

Kóbor szellő nyargal az úton,
Port kavar föl egy kocsi után,
Pipás paraszt lötyög az ülésen,
Subát gombol be a nyakán.

Azután tovább, valóságos pejzázs:

Benn a mezőn egy tanya fehérlik
Sárga szemekkel pislog az útra,
Följajdul a kútgém, odvas a dereka
S az ijedt csönd megszökik újra...

Nem is csoda, hogy ilyen meleg és meghitt tanyai táj megbabonázza magát a költőt is, fölébreszti benne a nosztalgiát, amikor léptei már a város szürke kövein kopognak és elcsitíthatatlan vágyakozással kiált föl:

Szeretnék tanyai lenni, mint régen,

folytatásnak mást várnánk, az előbbi hangulathoz megfelelőt, de Csépe önkínzón s valami különös, melankólikus visszahanyatlással megint régi hangjára tér és leverten, lemondóan búsong megmásíthatatlan (?) sorsa fölött:

...De vágyam elbukik a pusztá erőn,
Súlyos vétkek nagy terhe alatt
Bukdácsolok az őszvégi mezőn.

Kár volt ezt a remekbeszabott tájleíró verset ilyen lehangolt, idegenszerű lírai vallomással befejezni.

Csépe először jelentkezett szonettekkel. Ezek a dalok majd mind olyanok, mint az „Őszi szonett“ és a „Halottnap szonett“. Reviczky Gyulás hangulat, temető, fejfa, sírhalom, bús, borús melankólia. Én úgy érzem, az ilyen sötéthangulatú versek nem parasztköltőnek valók. Eszembejut Musset feledhetetlen két sora:

„Legszebb ének az,
Hol legmélyebb a gyász,
S vagy egy örökéltű dal,
Mely egy zokogás.“

Ettől a daltól és Alfred de Musset-től majd száz esztendő választ el bennünket, de ha mellé idézzük Csépe szonettjét:

A hulló lomb mindent betemet,
Hozzád hiába is mennék.
Ősz van, krizantém-illat, halott mező,
Álszik a liget és ébred a temető...

akkor a szonettek koszorúján tűnődve azt kérdezzük utána: mi készítette Csépét arra, hogy ilyen hangulat-verseket írjon, amikor a faluban, a puztán, a városban ezernyi téma hever előtte?... Azt mondja kötetének harmadik fejezetében: „Az új hajtás virágba színesül S a tájakon dalos május jár.“ Ez a mottója s a fejezet verseinek túlnyomórésze halotti szonett. Shakespeare nem ilyen szonetteket dalolt, de még Juhász Gyula sem, aki pedig halkabb szavú költő volt, mint Csépe Imre, aki első verse után harsonával jelentkezett az irodalomban. Bármennyire is vonzotta őt a szonett finom, művészi formája, a dal könnyed, lágy muzsikája, ezek csak utánérzések maradnak, akár csak a „Salome“, ha szép vers is és művészi formában egyike a legsikerültebbeknek. József Attila összesen nem írt annyi szonettet, mint Csépe ebben az egy kötetben, mert témái másfele vitték s a proletár életek hívása erősebb volt nála mindig, minthogy költői termékenységét a forma játékában élte volna ki öncélú melankólikus dalok szomorkás dúdolásával.

A „Fényjelek útján“ annak indult, amit a költő a záróciklusnak szánt a „Májusi mezőkön“ verseivel. Ez az „Emlék“-kel jól indult, de minél közelebb kerül a szonettekhez és a szerenádokhoz, annál inkább elveszti az előbbi hangot, olyannyira, hogy végül ebben a strófában:

A halál vigyorgott hátad mögött.
Reggelre kinyúlva a bennem élő ravatalon,
Feküdtél halva a közöny-pamlagon...

teljesen hátat fordít a paraszti világnak.

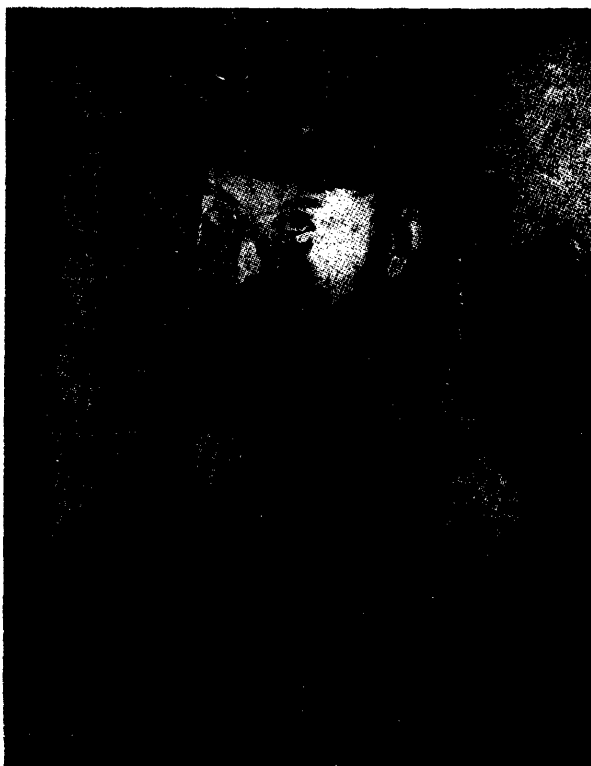
Mi készíteti erre Csépét? Mi vitte magával olyan erős sodródással a klasszikus forma felé, hogy nem csak a formát, de a témát is fölcserélte és az ösztönös, forradalmi parasztköltő helyett egy prózába hajló mives

költő szólal meg és ha hangulatának enged, akkor még a giccstől sem riad vissza csak megmaradhasson végig kedvenc képeinél, amelyeket — úgy tűnik — ő minden és mindenki másnál jobban szeret.

Csépe Imre új korszaka az „Őszvégi alkonyon“ című versével kezdődik; tehetsége és művészi alkotóereje ezekben a sorokban érvényesül légszebben. Ha tovább megy ezen az úton, sokkal hamarabb érik és kiforr majd egyéni lírája is. Dús zeneisége a paraszti tájban és a paraszti életben kel visszhangra s formában, tartalomban úgy gazdagodhat, ha mondanivalóit a mába ágyazza és megérzéseit reálisabban, egyszerűbben és a semfűhordó makulátlan lelkének tisztaságával viszi át az új világba. Nem a szólam csapongó csengését várjuk tőle, hanem a bácskai, a hegyesi valóság remek dalát és nem a szonettek krizantém-illatát, hanem a „faluvégnek“, a „falusi estének“, a „májusi mezőnek“ még tisztultabb hangját, amelyben kevesebb lesz a próza, de kevesebb lesz a romantikus költői dísz is és a „tavaszi reggel“ csupa szín mezőjében a régi, görnyedt ridegparaszt helyett megjelenik az új falu peremén a tagósított földek kacagó munkása.

Lévay Endre

Cézanne: Önarckép